

Guy Lorent, 2019

Expertendag ECD, Genk

FTD vanuit klinisch psychologisch standpunt

Guy Lorent
Klinisch Neuropsycholoog
UPC Sint-Kamillus
Bierbeek

2019

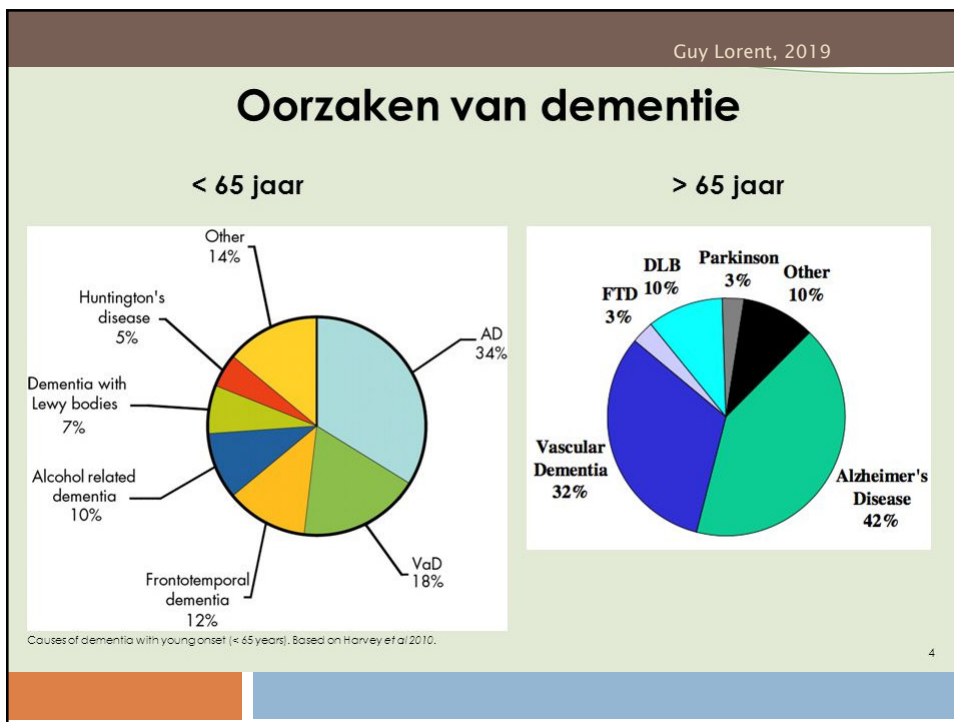
1

Ziekte van Alzheimer
Vasculaire dementie
Frontotemporale dementie
Lewy Body Disease
Alcoholische dementie
Ziekte van Parkinson

Guy Lorent, 2019

2

3

- ## Vormen van Dementie
- Degeneratieve ziekten
 - Infectueuze ziektes
 - Metabolische ziekten
 - Traumatische ziekten
 - Toxische ziekten
 - Cerebro-vasculaire ziekten
 - Andere
- Guy Lorent, 2019

4

Neurodegeneratieve ziekten

Lewy-Body dementie
Ziekte van Parkinson
Fronto-temporale dementie
Progressieve supranuclear palsy
Corticobasale degeneratie
Argyrophilic grain disease
Multiple system atrophy
Amyotrofe laterale sclerose (ALS)
Ataxie
Ziekte van Huntington

Guy Lorent, 2019

5

Neurodegeneratieve ziekten

Lewy-Body dementie
Ziekte van Parkinson
Fronto-temporale dementie
Progressieve supranuclear palsy
Corticobasale degeneratie
Argyrophilic grain disease
Multiple system atrophy
Amyotrofe laterale sclerose (ALS)
Ataxie
Ziekte van Huntington

Guy Lorent, 2019

6

Fronto-Temporale dementie

Verskillende pathologische processen die allen te maken hebben met de dysfunctie van het tau gen of tau eiwit.

Prevalentie: 4 à 15/100.000

Genetische component bij 30-40%

een mutatie in het microtubule-associated protein tau (MAPT) of het Progranuline (GRN)

Gemiddelde startleeftijd: 40- 60 jaar, piek tussen 50 en 60 jaar.

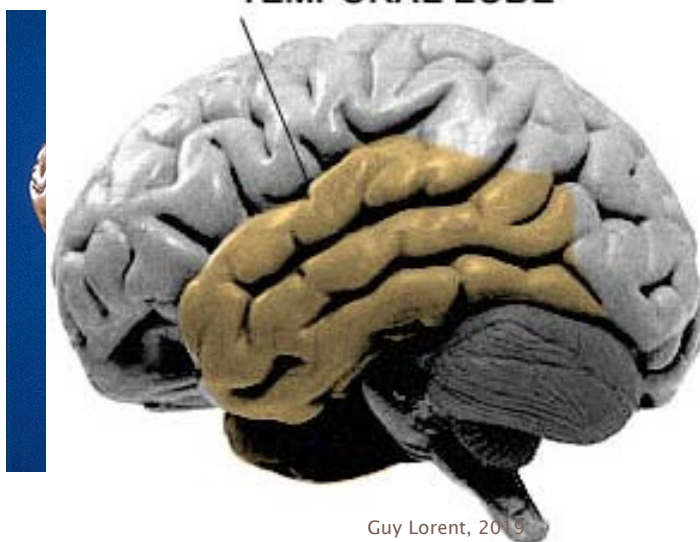
Duurtijd ziekte: 6 – 8 jaar.

Guy Lorent, 2019

7

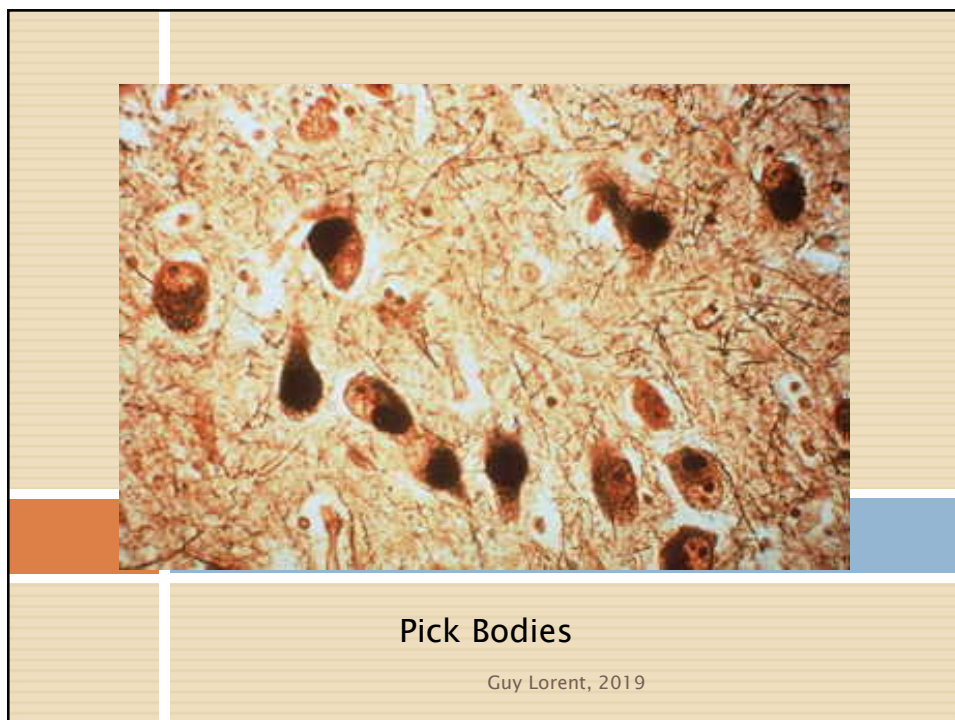
Frontotemporale dementie

TEMPORAL LOBE

Guy Lorent, 2019

8

9

Frontotemporale lob degeneratie

1. Gedragsvariant of Frontale variant (bvFTD),
meest voorkomend
2. Taalvariant of Temporale variant (tvFTD)
3. Subtype motorisch voorhoornlijden (FTD MND)
(5 - 15%)

Guy Lorent, 2019

10

Frontotemporale lob degeneratie

1. Gedragsvariant of Frontale variant (fvFTD)
2. Taalvariant of Temporale variant (tvFTD)

Semantische dementie

Progressieve niet-vloeiende afasie

Guy Lorent, 2019

11

Frontotemporale lob degeneratie

1. Gedrags- of Frontale variant (bvFTD)
 - FTD-Apathisch
 - FTD-Ontremd
 - FTD-stereotype dwangmatig gedrag
 - motoriek

2. Taal- of Temporale variant (tvFTD)

Semantische dementie

Progressieve niet-vloeiende afasie

Guy Lorent, 2019

12

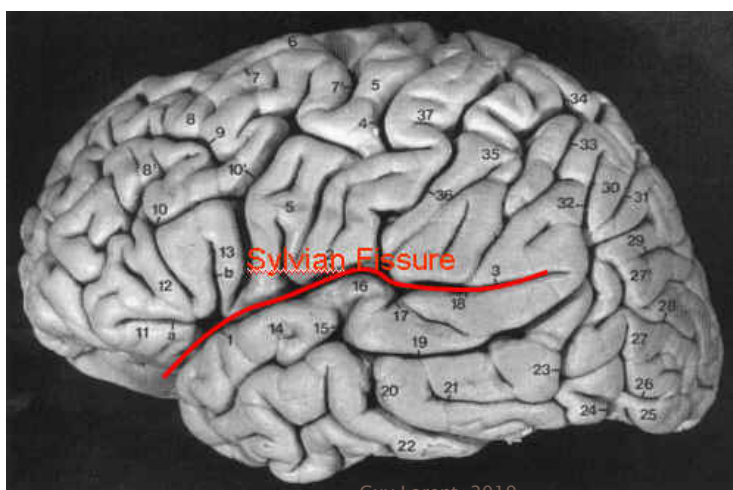
Progressieve niet-vloeiende afasie

- Geïsoleerde taalstoornis
- Taalexpressie (aarzelend, traag en moeizaam)
 - en: - fonetische parafasieën (kork ipv vork)
- later Gedragsstoornis

Guy Lorent, 2019

13

Primaire Progressieve Afasie

Guy Lorent, 2019

14

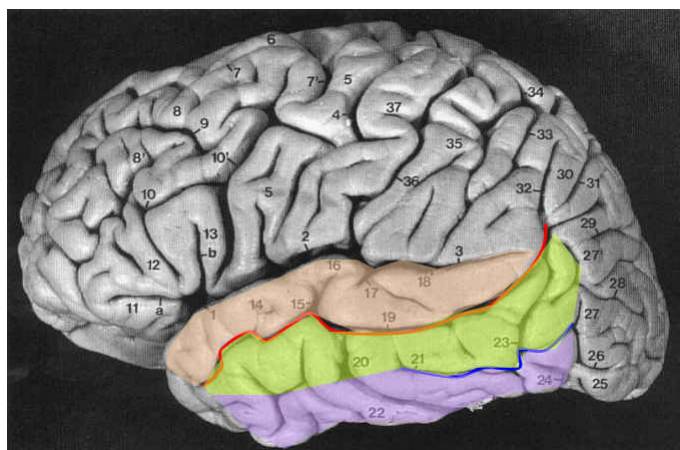
Semantische dementie

(progressieve vloeiende afasie)

- Stoornis in semantisch geheugen (10 - 25%)
- Verbale en non-verbale conceptuele kennis
Personen, objecten en feiten
semantische parafasieën: (vb: lepel ipv vork)
- Episodisch geheugen is intact

Guy Lorent, 2019

15

Guy Lorent, 2019

16

Frontotemporale dementie

- Primaire gedragsstoornis
ongepast sociaal gedrag
beperkte empathie
geen ziekteinzicht
- Secundair cognitieve stoornis
nadruk op executieve functies
- Geheugen is initieel intact

Guy Lorent, 2019

17

Frontotemporale dementie

Drie overlappende types:

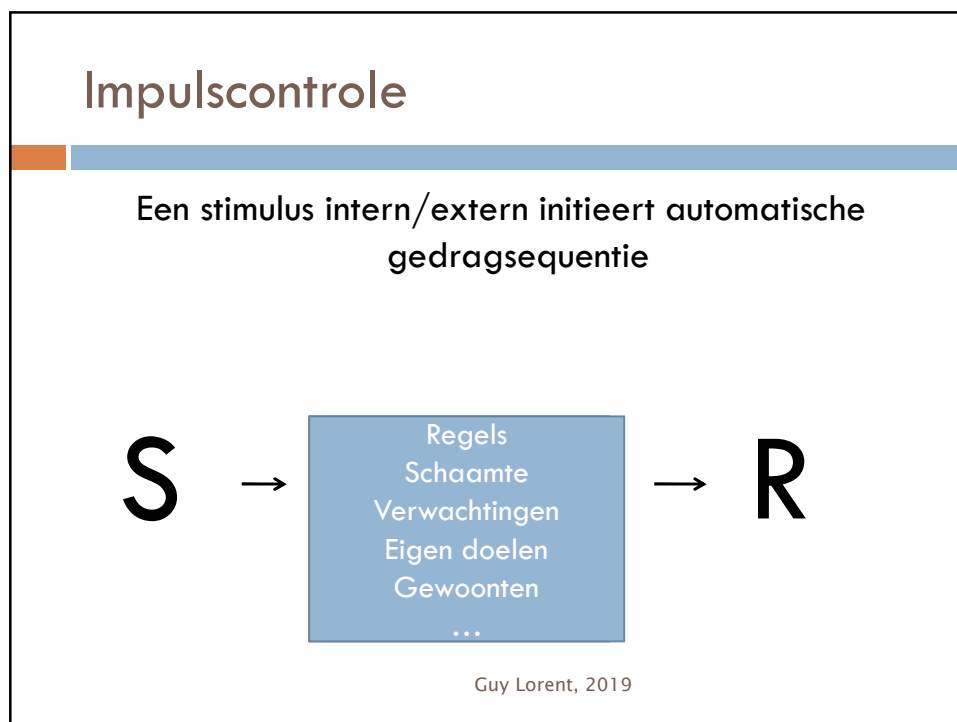
1. Ontremming
2. Apathie
3. Dwanggedrag

Guy Lorent, 2019

18

19

20

Impulsief gedrag

Maakt deel uit van ons dagelijks bestaan:

Weerstand bieden aan verlangens, uitnodigingen, verleidingen
ten voordele van langere termijn doelstellingen zoals
gezondheid, relaties, etc...

dieetpogingen, chocolade, zuurtjes, alcohol, zetel, bed

Guy Lorent, 2019

21

Als impulscontrole wegvalt

Ontremming naar:

eten
drank
emotie
seksueel

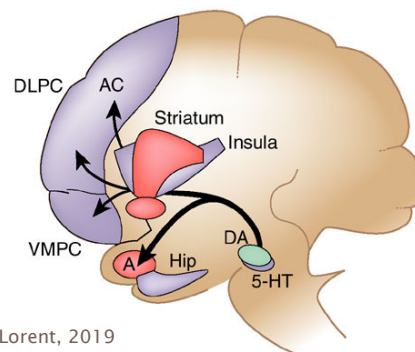
Guy Lorent, 2019

22

Orbitofrontale prefrontale circuit:

inhibitie, sociale cognitie,
 persoonlijkheid
 Plannen en doelgerichte
 handelingen bij
 Emotievolle beslissingen
 Sociale beslissingen
 (Mediale zones van orbito frontale
 cortex)

Sociaal kritische
 terughoudendheid
 Empathie
 Sociaal gepast gedrag
 Kanaliserende werking van
 verlangens en noden

Guy Lorent, 2019

Ann Thomson

23

Uitlokkende factoren in de omgeving

Impulsief gedrag op continuum tussen extern uitgelokt
 en intern gegenereerd.

Extreme vorm:

Echolalie
 Echopraxie
 Utilisatiegedrag
 Stimulus afhankelijk gedrag (Lhermitte)

Guy Lorent, 2019

24

Hanteren van impulsief gedrag

1. Stress beperken
2. Prothesen: helpen richten naar wat belangrijk is
3. Prikkel afschermen
4. Voorspelbaarheid, overzicht en ritme brengen
5. Afleiden en responspreventie!
6. Dwang

Guy Lorent, 2019

25

Impulscontrole neem toe bij overbelasting en stress

Reduceren van chronische en acute stressniveaus.

Vragen van omgeving en eisen aan zichzelf afstemmen op mogelijkheden van persoon met FTD

- Veiligheid, duidelijkheid, overzichtelijkheid
- Structuur op maat
- Repetities in dagritme
- Onzichtbare steun bieden, zonder te bemoederen
- Kleine haalbare opdrachten, duidelijke doelen
- Sober therapeutisch programma
- Beheersen hoeveelheid stimuli in omgeving
- Aanbieden van gewenste stimuli
- Aandacht voor voldoende slaap en rust

Guy Lorent, 2019

26

Hanteren van impulsief gedrag

Variëren van de antecedenten van het gedrag richt zich niet louter op het probleemgedrag.

Het aansporen van gepast gedrag heeft een groter effect wanneer het gecombineerd wordt met ondersteuning van beperkingen op cognitief, executief en communicatief vlak !

Guy Lorent, 2019

27

Hanteren van impulsief gedrag

Voorbeelden van elementen in een interventie
(Ylvisaker, 2005):

1. Dagelijkse routine op basis van onderhandeling en keuze.
Samenwerking tussen begeleider en persoon met FTD is hierin belangrijk. Welke steun moet er geboden worden? Hoeveel werk moet er gedaan worden? Hoe kan je je doelen bereiken?
Engageren in betekenisvolle activiteiten.
2. Positief Momentum
In elk programma moeten relatief gemakkelijke

Guy Lorent, 2019

28

Hanteren van impulsief gedrag

Voorbeelden van elementen in een interventie:

3. Reductie van fouten

- Begeleiders moeten zorgen dat ze voldoende modeling aanbieden en voldoende assistentie dat de kans op fouten klein is (begeleider = prothese).
- Een evenwichtsoefening tussen zelfstandigheid en goede zorg, maar veel fouten zorgen bij verschillende mensen voor een negatieve beleving en minder gewenst gedrag.
- Focus ligt op succes en bij succes ligt de nadruk op natuurlijke en logische beloningen (versus tokens)

29

Hanteren van impulsief gedrag

Voorbeelden van elementen in een interventie:

4. Vluchtcommunicatie

Elk gedrag heeft een functie. Soms is deze functie te kunnen ontsnappen aan een ongewenste situatie. Dikwijls wordt minder gewenst gedrag gebruikt om dit te bekomen. Het aanleren en oefenen van meer positieve communicatie als alternatief (vb.: ik heb een pauze nodig ...). Het is belangrijk om als begeleider de eerste tekenen van stress te kunnen waarnemen en reeds dan alternatieve communicatie te suggereren.

30

Hanteren van impulsief gedrag

Voorbeelden van elementen in een interventie:

5. Volwassen communicatie stijl

- empathisch directief bent
- je méér ondersteunende en belonende interventies doet dan kritische of bestraffende opmerkingen maakt. Je zorgt als rolmodel voor blauwdruk van positieve rol en scripts.
- je anticipeert op moeilijkheden en suggereert hoe ze aan te pakken
- je vermijdt te “zagen” en te confronteren
- je vermijdt discussies

Guy Lorent, 2019

31

Hanteren van impulsief gedrag

Voorbeelden van elementen in een interventie:

6. Visuele ondersteuning

Om executieve of geheugen moeilijkheden te ondersteunen maak je zoveel mogelijk gebruik van agenda, fotocues, visueel overzicht, ...

Guy Lorent, 2019

32

Hanteren van impulsief gedrag

Voorbeelden van elementen in een interventie:

7. Afleiden en richten naar positieve
omwille van ontremming weghouden van
ontlokkers van minder gewenst gedrag en klaar
houden van prikkels waar het positief is om mee
bezig te zijn.

Guy Lorent, 2019

33

Guy Lorent, 2019

APATHIE

Guy Lorent

34

Apathie

Hypergedrag:

- agressie,
- vraatzucht,
- seksuele ontremming,
- roepen,
- hyperactiviteit,...

Hypogedrag:

- apathie,
- anhedonie,
- depressie,
- mutisme,

Guy Lorent, 2019

35

Apathie

Oorspronkelijk:

Apathie: gevoelloosheid, onmogelijkheid tot voelen

Klinische betekenis:

Apathie is een stoornis in motivatie

Apathie is een stoornis in doelgericht gedrag

Motivatie heeft te maken met de richting, de sterkte en de volharding van de acties van een individu.

Guy Lorent, 2019

36

Apathie

Drie aspecten van apathisch gedrag

Verminderd doelgericht gedrag:

Verminderde doelgerichte cognities:

Verminderde doelgerichte emotie:

Guy Lorent, 2019

37

Apathie

Drie aspecten van apathisch gedrag

Verminderd doelgericht gedrag:

- lichte afname van sociaal of arbeidsfunctioneren tot een onmogelijkheid om eender welk gedrag te initiëren.
- verminderde inspanning om een doel te bereiken,
- een lagere productiviteit,
- minder initiatief of uithoudingsvermogen
- minder tijd gespendeerd aan hobby's en interesses.

38

Apathie

Drie aspecten van apathisch gedrag

Verminderde doelgerichte cognities:

- minder zorgen maken over problemen,
- weinig interesse in het leren van nieuwe dingen,
- een gebrek aan toekomstplannen,
- minder belang hechten aan sociale, recreatieve en andere dagelijkse activiteiten
- een verminderde nieuwsgierigheid.
- Indien dit ernstig is betekent dit een quasi afwezigheid van doelgericht denken, wat abulie en akinetisch mutisme kenmerkt.

39

Apathie

Drie aspecten van apathisch gedrag

Verminderde doelgerichte emotie:

- een onveranderd affect of
- een afwezigheid van emotionele responsiviteit
- onverschilligheid,
- oppervlakkige of beperkte respons op

Guy Lorent, 2019

40

Apathie

Disorder of Diminished Motivation

Stoornis van verminderde motivatie

- Apathie
- Abulie
- Akinetisch mutisme

Guy Lorent, 2019

41

Disorder of Diminished Motivation

Akinetisch mutisme:

- totale afwezigheid van spontaan gedrag en spraak
- Normaal bewustzijn, visual tracking blijft bewaard

Abulie:

- verarming van het gedrag en erg beperkte spraak,
- gebrek aan initiatief,
- verlies van emotionele respons,
- psychomotorische vertraging

Apathie:

- Toestand van verminderde motivatie bij een normaal bewustzijn, aandacht, cognitieve capaciteiten en stemming.
- Gedrag is minder uitgebreid, minder frequent, minder intens

42

Apathie

Veel mogelijke oorzaken:

Afhankelijk van de oorzaak is een andere benadering nodig en is er een andere beleving bij de persoon.

Guy Lorent, 2019

43

Apathie

Veel mogelijke oorzaken:

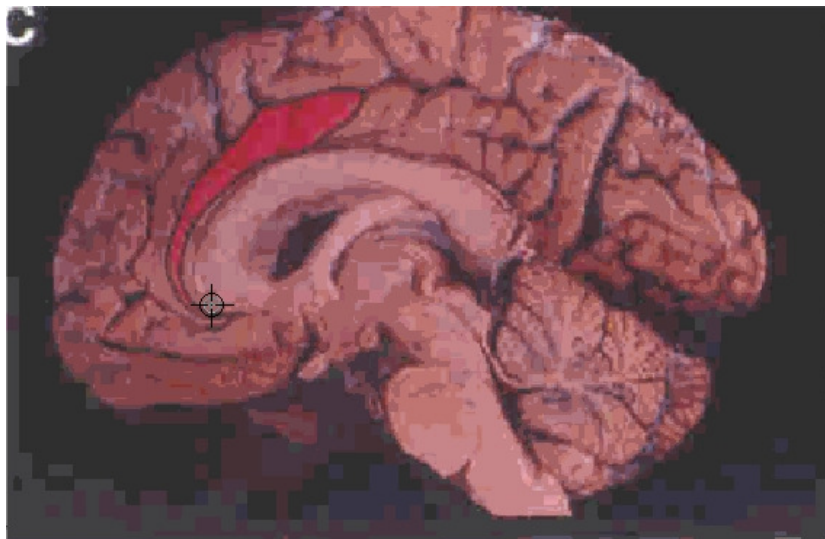
1. Persoonlijkheid
2. Somatische problemen
3. Psychische problemen
4. Sociale en milieufactoren
5. Neurologische aandoeningen

Guy Lorent, 2019

44

44

Anterior cingulate circuit

Guy Lorent, 2019

45

Behandeling

Stimulus	Mechanisme	Respons	Interventie
Betekenisloos	Geen activatie van emotionele respons Geen emotionele herkenning, graag doen, niet graag doen.	Geen gepercipieerde bekrachtiging	Zoeken naar resterende bekrachtigers Versterken van bekrachtigers Begeleiden van bekrachtiging Verwijderen van negatieve gevolgen van gedrag: pijn, ...

Guy Lorent, 2019

46

46

Behandeling

Stimulus	Mechanisme	Respons	Interventie
Bekend	<p>Geen plezier ervaren aan activiteit</p> <p>Niet kunnen wisselen van emotionele status</p> <p>Executieve moeilijkheden</p>	<p>Geen emotionele bekrachtiging, geen contentement</p> <p>Geen initiatie</p>	<p>Creatief zoeken naar andere (evt. materiële) bekrachtigers</p> <p>Begeleiden en activeren</p> <p>Verbal and visual cueing</p> <p>Prothesen</p>

Guy Lorent, 2019

47

47

Behandeling

Controleren en behandelen van andere mogelijke oorzaken van Apathische symptomatologie

- Optimaliseren voorwaarden tot motivationeel gedrag
- Omgeving manipuleren
- Motivationele prothesen
- Intensifiëren leerprocessen
- Medicatie

Guy Lorent, 2019

48

48

Behandeling

Optimaliseren voorwaarden tot motivationeel gedrag

- algemene medische conditie, vermijden van lijden
- cognitieve en sensomotorische revalidatie
- optimaliseren horen, zien en spreken
- voldoende activiteit: fysiek, vrije tijd,
- prothese: gedag initiëren door omgeving

Guy Lorent, 2019

49

49

Guy Lorent, 2019

DWANG EN FTD

Guy Lorent, Klinisch Neuropsycholoog
UPC Sint Kamillus

50

Triune Brein

Triune Brain Theory

Lizard Brain	Mammal Brain	Human Brain
Brain stem & cerebellum	Limbic System	Neocortex
Fight or flight	Emotions, memories, habits	Language, abstract thought, imagination, consciousness
Autopilot	Decisions	Reasons, rationalizes

Guy Lorent, 2019

The Triune Brain in Evolution, Paul MacLean, 1960

51

Reptielenbrein

Warenhuis voor archaische programma's en reactiepatronen

Vaste gedragspatronen

Stereotypisch gedrag

Deze vaste reactiepatronen zijn aangeboren of instinctieve responsen afhankelijk van de juiste omstandigheden of trigger

Guy Lorent, 2019

52

Menselijke R-brein

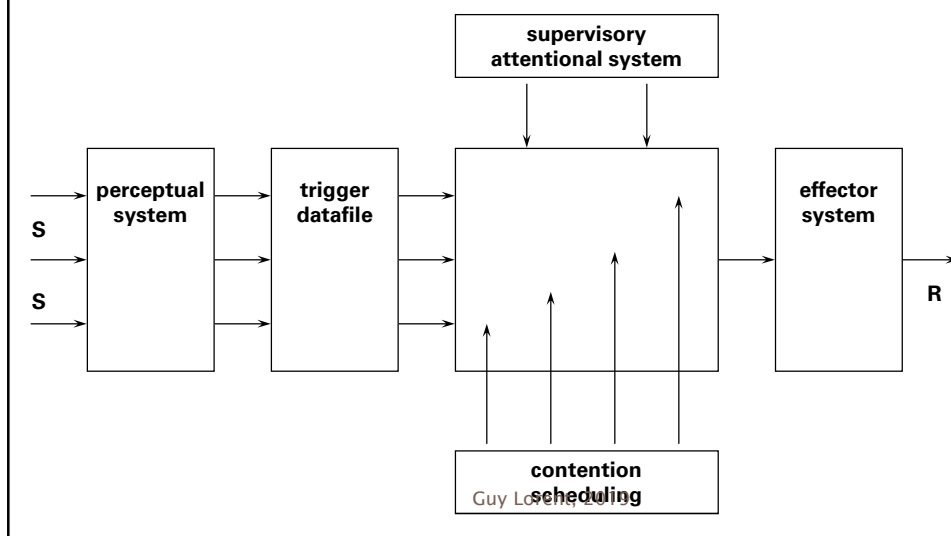
Deze vaste reactiepatronen zijn aangeboren of instinctieve responsen afhankelijk van de juiste omstandigheden of trigger

Eerst beschreven door Norman & Shallice, gesuperviseerd door de regulatie van het limbische systeem en de executieve functies, prefrontale brein.

Guy Lorent, 2019

53

Model of Norman & Shallice (1986)

54

Menselijke R-brein

Deze vaste reactiepatronen zijn aangeboren of instinctieve responsen afhankelijk van de juiste omstandigheden of trigger

Meestal gepast voorkomend, maar af en toe ongepast of overmatig.

Guy Lorent, 2019

55

Dwang

Een **dwang** is een repetitieve mentale daad of repetitief gedrag dat meestal tot doel heeft de spanning of angst kwijt te raken die gewoonlijk door een **obsessieve gedachte** opgewekt wordt.

- Dwanggedachten
- Dwanghandelingen

Guy Lorent, 2019

56

Dwangstoornis of Obsessief Compulsieve Stoornis (OCS)

- Smetvrees
- Poetsdwang
- Tellen
- Controledwang
- Verzameldwang (hoarding 18-40%)
- Onbeslistheid
- Magisch denken
- Rangschikken en ordenen op symmetrische manier
- Obsessies over agressie, religie, seks, lichaam,... zoals Morfodysfore stoornis (BDD of body dismorphic disorder)
- Trichotillomanie (haaruittrekstoornis)

Guy Lorent, 2019

57

Oorzaak van dwangstoornis

- Onbekend
- Biologische facilitatie: relevantie van gedrag vanuit reptielenbrein
- Aanleg, deels genetisch
- Leerproces: geleerd hanteringsgedrag
 - ▣ Pedagogische context, vnl angst
 - ▣ Angstfaciliterende context

Guy Lorent, 2019

58

Dwang in de context van een FTD

- Leerproces
- Premorbiede angststoornis
- **Schade aan het brein**

Guy Lorent, 2019

59

Dwangstoornis en neuropsychologie

Bij personen met dwangstoornis evidentie voor minder goed functionerende executieve vaardigheden, vnl inhibitie en perseveratie.

(Harsanyi et al., 2014, Chamberlain et al., 2005)

Bij compulsies: Beperkte effectiviteit van van gedragsinhibitie, gestoorde executieve functie

Bij obsessies: falen van onderdrukken van gedachten, hierbij blijken executieve functies intact.

Guy Lorent, 2019

60

Dwangstoornis en neuropsychologie

Neuropsychologische sequellen hersenaandoening

Ontremming

Perseveratie/set-shifting (Coetzer, 2011)

Stereotypische gedrag/tics

Geheugen

versus

Neuropsychiatrische gevolgen van hersenaandoening

Obsessief-compulsief syndroom

Guy Lorent, 2019

61

Dwang in de context van een FTD

- Biologische relevantie
- Aanleg
- Leerproces
- Premorbiede angststoornis
- **Schade aan het brein**
- **Verwerkingsproces**

Guy Lorent, 2019

62

Dwang na FTD en behandeling

Afhankelijk van mechanisme andere aanpak.

Indien het terugvalt op hanteringsmechanismen voor cognitieve tekorten:

Hulpmiddelen aanreiken om executieve problemen, aandacht en geheugen op te vangen

Guy Lorent, 2019

63

Dwang na FTD en behandeling

Afhankelijk van mechanisme andere aanpak.

Indien het terugvalt op impulscontrole problematiek:

- Stresshantering
- Chronische stressoren uitschakelen
- Responspreventie
- Responsinhibitie
- Stimulussubstitutie
- Alternatieve gedragingen

Guy Lorent, 2019

64